

Karlík, Petr

K otázce klasifikace struktur s propozičním participantem

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1979, vol. 28, iss. A27, pp. [175]-184

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100295>

Access Date: 04. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

PETR KARLÍK

K OTÁZCE KLASIFIKACE STRUKTUR S PROPOZIČNÍM PARTICIPANTEM

V souvislosti s přípravnými pracemi na nové vědecké gramatice češtiny přichází znovu do popředí badatelského zájmu problematika souvětí. Směr a možnosti řešení této problematiky v sémanticky orientovaném popisu syntaxe byly velmi obecně naznačeny v projektu gramatiky¹ a potom některými badateli rozpracovány.² Vycházejce z Greplových úvah pokouším se v tomto příspěvku naznačit jednu z možných alternativ popisu a klasifikace hypotaktického souvětí v syntaxích označovaného jako věty obsahové.

Podstatná část této problematiky byla již v české lingvistice zpracovávána — i když z jiných teoreticko-metodologických výhodisek — a bylo dosaženo pozoruhodných výsledků. Vedle významové analýzy predikátů řídicí věty se v poslední době věnovalo dost pozornosti především úloze slovesných kategorií (vidu, modu, času), negace, intenčně modalitního postoje a tzv. voluntativní modalitě.³ Dosud však nebyla v potřebné míře zkoumána funkce a distribuce spojovacích prostředků, a to především pro tzv. obsahové věty „netypických“ (jako např. *když, jak, co, kolik* aj.), což vedlo k tomu, že vnitřní klasifikace tzv. obsahových vět nebyla dostatečně přesná. J. Blažek nedávno připomněl např. nedořešenost otázky hranic mezi obsahovými větami oznamovacími a tázacími, jestliže jsou připojeny tázacími zájmeny;⁴ lze však uvést i příklady jiné. Zdá se, že sporná je už sama existence jednotného typu obsahových vět žádacích.

---

¹ *Teoretické základy synchronní mluvnice spisovné češtiny*, SaS XXXVI, 1975, str. 18—46.

² M. Grepl, *Věty s tzv. propozičním argumentem*, Slavica Slovaca 12, 1977, str. 253—260; Fr. Daneš, *Zpracování souvětí v nové mluvnici češtiny*, Slavica Slovaca 12, 1977, str. 244—252.

³ K. Svoboda, *Souvětí spisovné češtiny*, Praha 1972, str. 138—144; V. Barnetová, *K vedlejším větám obsahovým v ruštině*, Studie ze slovanské syntaxe, Praha 1971, str. 53—91; J. Blažek, *Zvášně zjišťovací otázky v češtině a problémy jejich klasifikace*, Jazykovědné symposium 1971, SbPPedFBU 1973, str. 171—177; týž, *K činitelům určujícím modalitu vedlejších věl obsahových, zvláště žádacích v češtině*, Otázky slovanské syntaxe III, Brno 1973, str. 247—256; J. Panevová, *Vedlejší věty obsahové*, SaS XXXII, 1971, str. 289—300; J. Bauer, *Souvětí s větami obsahovými*, SbPFFBU 1965, A 13, str. 55—66.

V sémanticky budovaném popisu syntaxe je třeba položit si otázku, co odpovídá větám v souvětých strukturách na rovině sémantické. Ukazuje se, že z tohoto hlediska představují tzv. obsahové věty speciální typ predikátparticipantních struktur: jejich predikát (predikát základové propozice) váže na sebe jako jeden z participantů jinou propozici (jejím základem je predikát participantní propozice). Tento propoziční participant je přitom predikátem základové propozice sémanticky implikován. Někdy se proto mluví o predikátech s propoziční orientací.⁵

Predikáty s propoziční orientací tvoří poměrně různorodou skupinu; globálně se někdy označují jako „mentální“. Sémantická analýza těchto predikátů jistě může mít různý stupeň detailnosti, nám však jde o analýzu účelovou, mající za cíl odhalit ty sémantické rysy, jež jsou relevantní právě ve strukturách s propozičním participantem, tj. kategoriální rysy společné vždy určité třídě predikátů a projevující se na výrazové rovině v syntaktických manifestacích v širokém smyslu slova.⁶ Předpokládáme tedy existenci „mentálních“ predikátů s různou sémantickou strukturou, avšak z hlediska jejich fungování jako základových predikátů nemusí být tyto sémantické rozdíly vždy syntakticky relevantní. Předběžně poznamenáváme, že je třeba věnovat pozornost počtu intencních pozic predikátů, sémantickým rolím jednotlivých participantů, tomu, zda je propoziční participant pravointenční či levointenční atd. Vedle analýzy základových predikátů bude nutno přihlížet také k sémantice predikátů propozice participantní.

Máme za to, že pro interpretaci struktur s propozičním participantem lze plodně využít myšlenek Fr. Trávníčka (i když se vztahují ke genezi těchto souvětých výpovědí) a rozlišovat primární řečovou situaci a aktuální promluvový akt. Na této bázi je totiž možno postihnout vzájemný vztah základového a participantního predikátu, neboť velkou část základových predikátů lze chápat jako interně pragmatický komponent projevu situačně primárního a participantní predikát jako propoziční komponent projevu situačně primárního. Řečeno jinými slovy, v aktuálním promluvovém aktu se „původní“ postojový operátor stává složkou propoziční, a valnou část zkoumaných struktur je možno vidět jako výpovědi referující o různých postojích jejich autora k propozici.

primární řečová situace

aktuální promluvový akt

X: *Karel píše dopis.*

Karel píše dopis?

Že by Karel psal dopis?

Ještě že Karel píše dopis.

Y: *X konstatuje, že Karel píše dopis.*

X se ptá, zda Karel píše dopis.

X pochybuje, že Karel píše dopis.

X je spokojen, že Karel píše dopis.

⁵ J. Blažek, *K dvojí klasifikaci podřadného souvětí*, NŘ 58, 1975, str. 154.

⁶ N. D. Arutjunova, *Předloženíje i ego smysl*. Moskva 1976, str. 56–80.

⁶ K pojmu *syntaktická manifestace v širokém slova smyslu* srov.: J. Bauer—M. Grepl, *Skladba spisovné češtiny*, Praha 1975, str. 71–88.

Z toho vyplývá, že významovou strukturu základových predikátů by bylo možno popsat rysy, se kterými se již pracuje ve sféře postojů mluvčího k propozici. Znamená to ovšem rozšířit Bauerovo kritérium „původní modální platnosti“ na „původní postojovou platnost“. Prozatím budeme pracovat se třemi základními rysy: volitivnost [VOL], dubitivnost [DUB], kompetence [KOMP], jejichž kombinací lze vymezit základní třídy predikátů s propoziční orientací. Volitivnost chápeme jako „záměr autora, aby platil propoziční obsah“, dubitivnost jako „stupeň přesvědčení autora o platnosti propozičního obsahu“ a kompetenci jako „schopnost konatele záměr autora realizovat“.

Poznámky:

1. Je třeba připomenout, že za predikáty s propoziční orientací nelze považovat výrazy ve strukturách typu *Poručím ti, abys odešel* apod., třebaže se jako základové predikáty „tváří“. M. Grepl⁷ přesvědčivě dokázal, že v těchto případech jde o explicitní signalizaci postojového operátoru, nikoliv o komponent propoziční. K jeho argumentům lze dodat další: V těchto strukturách, tj. když splývá primární řečová situace a aktuální promluvový akt, nelze propoziční participant realizovat jako explicitní informaci neúplnou.⁸ Srov.: **Poručím ti, kam máš odejít.* X *Poručil jsem ti, kam máš odejít.*, **Říkám ti, kdo rozbil to okno.* X *Řekl jsem ti, kdo rozbil to okno.*

2. Za predikáty s propoziční orientací nepovažujeme ani výrazy ve strukturách typu *Bylo nutně, abys odešel*. Ukazuje na to známá okolnost, že k voluntativně modalitní modifikaci propozičního obsahu slouží také ekvivalentní formy „implicitní“ typu *Tobě bylo odejít*, což v rámci struktur s propozičním participantem možné není. Srov.: *Poručil jsem mu, aby odešel.* ≠ *Odejdi.*

3. Pozornost bude nutno věnovat také funkci „podpurného“ to. Např. výpověď *Soustředil se na to, aby nehavaroval.* připouští dvojí interpretaci — jednak jako strukturu s propozičním participantem, jednak jako polypredikativní strukturu s účelovou relací mezi dvěma autonomními propozicemi.

4. Zvláštní postavení zaujímají dvouintenční predikáty typu *chodit, utíkat, jet, pospíchat, vrhnout se* aj. Tyto predikáty pohybu sice neimplikují participant propoziční, avšak často se vyskytují ve výpovědích, v nichž je predikát s propoziční orientací elidován. Srov.: *Chodil od souseda k sousedovi, jestli někdo neztratil peněženku.*

5. Ukazuje se, že rozdíl mezi postojem a referováním o postoji je větší, než se předpokládalo. Kromě rozdílu, o kterém jsme se zmínili v poznámce 1, chceme upozornit alespoň na fakt, že vnitřní klasifikace jednotlivých typů postojů se neshoduje s vnitřní klasifikací struktur s propozičním participantem. Zatímco v rámci jednotlivých typů postojů lze pozorovat výraznou tendenci, aby se pro jednotlivé dílčí hodnoty etablovaly speciální výrazové prostředky, při referování o postoji se, jak se zdá, signalizují jen hodnoty základní.

V další části stati se pokusíme alespoň v hrubých rysech naznačit možnosti klasifikace struktur s propozičním participantem, budované na primárním kritériu „původní postojové platnosti“. Soustředili jsme se proto především na predikáty s významem „předávání, přejímání a zpracovávání informace“. Jsme si ovšem

⁷ M. Grepl, op. cit., str. 123.

⁸ K pojmům *explicitní informace úplná, explicitní informace neúplná* a *informace neexplicitní* srov.: Fr. Daneš a kol., *Větné vzorce v češtině* (v tisku).

vědomi toho, že při jiné hierarchii klasifikačních kritérií lze dospět k dalším sémantickým třídám predikátů.

1. Struktury se základovým predikátem „imperativním“

Významovou strukturu základových predikátů imperativních lze popsat komplexem rysů [+VOL] [+KOMP] [—DUB], které se vyjevují na výrazové rovině nejzřetelněji tehdy, má-li propoziční participant formu větnou (nenominalizovanou). Vedlejší věta má buď spojky *aby, at*, nebo se kategoriální rysy mohou signalizovat lexikálně modálním slovesem, přičemž jako spojka funguje *že*. Srov.: *Tomáš mi doporučil, abych si koupil nový televizor | at si koupím nový televizor | že si mám koupit nový televizor.*

Modální sloveso zůstává pochopitelně jediným vyjevovatelem v tom případě, když má propoziční participant povahu explicitní informace neúplné. Srov.: *Tomáš mi doporučil, jaký si mám koupit televizor. | co si mám koupit | kdy si mám koupit nový televizor.*

Další výraznou manifestací je možnost nominalizace propozičního participanta infinitivem a dějovým substantivem, resp. jeho substituce nominálním výrazem, reprezentujícím jinak participant věčný. Srov.: *Tomáš mi doporučil koupit si nový televizor | koupí nového televizoru | nový televizor.* Je však třeba poznamenat, že nominalizace jsou zásadně možné pouze na předpokladu, že je příjemce referenčně identický s levointenčním participantem predikátu participantního. Srov.: *Tomáš mi doporučil, abyste si koupili nový televizor | *koupit si nový televizor.*

Kategoriální rysy predikátů se vyjevují také na formě participantního predikátu; predikátor, kterým je realizován, má vždy prezentně—futuraální temporální orientaci.

V rámci imperativních predikátů můžeme dále rozlišovat několik skupin, lišících se charakterem rysu [+VOL]; rozdíly mezi jednotlivými skupinami se formálně vyjevují obzvláště v tom případě, má-li propoziční participant formu (SENT *že* + modální sloveso). Pro ilustraci uvedeme alespoň dvě skupiny:

a) typ Poručit někomu něco

Predikáty tohoto typu jsou lexikálně realizovány predikátory slovesnými a slovesně jmennými *přikázat, velet, uložit, nařídít, určit, předepsat, radit, navádět, dát instrukci, předpis, povel* aj. Rys [+VOL] je u těchto predikátů specifikován jako „nutnost“ (tj. směr zainteresovanosti, aby platil propoziční obsah, vychází zřetelně od autora), a proto se užívá modálních sloves *muset, mít*. Např.: *Nařídil mi, že musím jít nakoupit | že mám jít nakoupit.*

b) typ Dovolit někomu něco

Predikáty tohoto typu jsou realizovány predikátory *dopřát, svolit, umožnit, připustit, dát šanci* aj. Rys [+VOL] je specifikován jako „svolení“ (tj. směr zainteresovanosti vychází nikoliv od autora, ale od konatele, přičemž specifická tato hodnoty

je dána presupozicí zákazu), a proto se užívá modálních sloves *moci, smět*. Např.: *Dovolil jsem mu, že může jít do kina | že smí jít do kina.*

Do třídy imperativních predikátů se dále hlásí predikátory, které rys [+VOL] neobsahují inherentně, ale „nabývají“ ho až tehdy, má-li propoziční participant formu (SENT *aby / at*). Máme na mysli predikátory *řici, oznámit, sdělit, telefonovat, informovat, napsat* atd. Neinherentnost rysu [+VOL] se projevuje na výrazové rovině především nemožností nominalizace propozičního participanta. Srov.: *Petr mi řekl, abych šel do kina | *jít do kina.*

Má-li propoziční participant formu SENT (*že* + modální sloveso), jde o struktury homonymní, neboť modální sloveso můžeme interpretovat jako lexikální vyjevovatel kategoriálních rysů imperativních predikátů, tak také jako lexikální prostředek voluntativně modalitní, a modifikující tedy pouze obsah predikátu participantního. V druhém případě již pochopitelně nejde o predikát imperativní, o čemž svědčí i okolnost, že participantní predikátor může mít formu préterita. Srov.: *Petr mi řekl, že jsem měl jít do kina.*

2. Struktury se základovým predikátem „optativním“

Významovou strukturu těchto predikátů lze popsat komplexem rysů [+VOL] [—KOMP] [—DUB]. Z toho vidíme, že významová struktura optativních a imperativních predikátů je velmi podobná, a svědčí o tom řada společných vyjevovatelů jejich společných kategoriálních rysů. Vedlejší věta je uvozena spojkami *aby*, resp. *kdyby* a může být nominalizována infinitivem a dějovým substantivem, popř. substituována participantem věcným. Možnost nominalizace je však v těchto strukturách vázána na jinou podmínku než u predikátů imperativních, totiž na referenční identitu autora a levointenčního participanta participantního predikátu. Srov.: *Otec si přál, aby vyhrál ve sportce | vyhrát ve sportce X Otec si přál, abys vyhrál ve sportce | *vyhrát ve sportce.*

Diference ve významové struktuře obou skupin predikátů se v první řadě manifestují různým počtem participantů: predikáty imperativní jsou trojintenční, zatímco optativní predikáty pouze dvouintenční. Dalšího vyjevovatele vidíme v tom, že v rámci optativních predikátů nemusí mít participantní predikát prezentně-futurální časovou orientaci. Srov.: *Otec si přál, aby byl vyhrál ve sportce.*

Výrazně se obě skupiny dále liší možností vyjádřit propoziční participant formou SENT (*že* + modální sloveso), neboť struktury se základovým predikátem optativním tuto alternativu vylučují. Srov.: **Přála si, že má vyhrát ve sportce.*

Podle charakteru rysu [+VOL] se v rámci optativních predikátů vyčleňuje několik významových typů, objektivizovaných také na rovině výrazové. Všimneme si alespoň dvou:

a) typ Přát si něco

Sem se hlásí predikátory *toužit, dychtit, bažit, snažit se, namáhat se, pokoušet se,*

starat se, usilovat atd. Rys [+VOL] je specifikován jako „přání, aby platil obsah propozičního participanta“.

b) typ *Bát se něčeho*

Sem se hlásí predikátory *obávat se, strachovat se, mít strach, děsit se, hrozit se, leknout se, polekat se, třást se* atd. Rys [+VOL] je specifikován jako „přání, aby obsah propozičního participanta nevstoupil v platnost“. Na výrazové rovině se oba typy liší tím, že nenominalizovaný propoziční participanta u typu *bát se* má vždy formu SENT (*aby ne*)⁹ a základový predikát je kladný. Srov.: *Bála se, aby sis nezlomil nohu* X **Nebála se, aby sis nezlomil nohu*.

K predikátorům *bát se, strachovat se* aj. sluší ještě poznamenat, že často realizují predikát persuazivní; v takových strukturách potom mívá propoziční participanta formu SENT (*že*). Srov.: *Celé odpoledne se bál, že zmešká odjezd vlaku*.

3. Struktury se základovým predikátem „deliberativním“

Významovou strukturu těchto predikátů můžeme popsat komplexem rysů [+VOL] [*KOMP] [+DUB]. Jde o dvojintenční predikáty, které jsou lexikálně realizovány predikátory *rozpakovat se, uvažovat, váhat, dumat, usuzovat, rozhodovat se, zamýšlet se, přemýšlet* aj. Když srovnáváme významovou strukturu deliberativních a imperativních predikátů, snadno zjistíme, že obsahuje některé společné rysy. Ty mají také společné formální vyjevovatele: především jde o prezentně-futurální časovou orientaci participanta predikátoru. Vzhledem ke značné polysemii sloves je právě časová orientace výrazným vyjevovatelem toho, o jaký typ základového predikátu jde. Srov.: *Přemýšlel, zda má prodat chatu* (= rozhodoval se, zda...) X *Přemýšlel, zda měl prodat chatu* (= nebyl si jist, zda...)

Kategoriální rysy deliberativních predikátů se vyjevují obligátně modálními slovesem *míti*. To lze snadno vysvětlit tím, že rys [+VOL] zde již nemůže být signalizován spojkou (jako např. u predikátů imperativních), neboť pozice spojovacího prostředku je obsazena prostředky signalizujícími specifický rys [+DUB].

Další výraznou manifestací je možnost nominalizace propozičního participanta infinitivem. Podobně jako u predikátů imperativních je možnost nominalizací vázána na podmínku referenční identity levointenčních participantů základového a participanta predikátu. Srov.: *Přemýšlel, zda má prodat auto | zda prodat auto* X *Přemýšlel, zda máš prodat auto | *zda prodat auto*.

Od predikátů imperativních a optativních se deliberativní predikáty liší především rysem [+DUB], který je signalizován spojovacími prostředky *zda, -li, jestli, kdo, kdy, kam* aj. K tomu je třeba zásadně říci, že tyto spojky, tázací zájmena a příslovce

⁹ Forma SENT (*aby*) je, jak ukázal před časem Fr. Daneš, specifická pro mluvené projevy emocionálně zabarvené a má význam „*přeji si, aby*“, srov.: Fr. Daneš, *Jazykový koutek*, 1. vydání, Praha 1951, str. 247.

nesignalizují neúplnost explicitní informace (jako je tomu např. u imperativních predikátů), nýbrž jsou základovým predikátem implikovány.

4. Struktury se základovým predikátem „otázkový“

Obecně by bylo možné popsat otázkové predikáty komplexem rysů [—VOL] [+KOMP] [+DUB], které se na výrazové rovině signalizují souborem vyjevovatelů. Tyto predikáty implikují spojky *zda*, *-li*, *jestli*, přičemž dochází k neutralizaci kladu a záporu v participantní propozici, resp. tázačí zájmena a příslovce *proč*, *kdo*, *kde*, *jak* aj. Dále je nutno připomenout možnost nominalizace propozičního participanta dějovým substantivem, popř. jeho substituce participantem věcným. Srov.: *Kamarád se mě zeptal, zda Pavel čte detektivku | na Pavlovu četbu detektivky | na detektivku.*

Jako otázkové predikáty mohou fungovat predikáty různých sémantických tříd:

a) trojintenční predikáty typu ptát se někoho na něco, které bývají realizovány predikátory *položít otázku*, *dotazovat se*, *vyptávat se*, *tázat se* aj.

b) dvouintenční predikáty typu pátrat po něčem, které jsou realizovány vesměs nedokonavými predikátory *zkoumat*, *zjišťovat*, *zajímat se*, *naslouchat*, *zkoušet*, *pozorovat*, *dávat pozor*, *kontrolovat* aj. O tom, jak důležitou úlohu hraje vidová forma základového predikátu, nás přesvědčí srovnání dvou struktur *Učitel zjišťoval, kolik žáků se omluvilo* a *Učitel zjistil, kolik žáků se omluvilo*. Dokonavý predikátor nelze bez obtíží identifikovat jako otázkový, neboť spojovací prostředek *kolik* není predikátem základovým implikován, naopak dokonavé predikátory implikují spojku *že* a tázačí zájmena a příslovce mohou pouze alternativně signalizovat neúplnost explicitní informace (a jde tedy o realizaci asertorického predikátu). Srov.: *Učitel zjistil, kolik žáků se omluvilo | že se omluvili tři žáci.*

Za otázkové predikáty chápeme také predikátory *říci*, *oznámit*, *telefonovat*, *napsat*, *informovat* atd., především potom ve strukturách s intenčně modalitním postojem imperativním a optativním, resp. voluntativně modifikované, v nichž je participant příjemce referenčně identický s mluvčím. Srov.: *Řekni mi, kdo rozbil tu vázu. Ať mi zatelefonuje, kdy dostanou šicí stroje.*

Není-li splněna výše uvedená podmínka, můžeme totiž propoziční participant interpretovat jako explicitní informaci neúplnou, tj. jako propoziční participant základového predikátu asertorického. Srov.: *Zatelefonuj mi, kam pojeděš na dovolenou | že pojeděš na dovolenou do Bulharska.*

5. Struktury se základovým predikátem „persuazivním“

Tyto predikáty můžeme popsat komplexem rysů [—VOL] [+DUB] [—KOMP]. Jde hlavně o dvojintenční predikáty, které obecně vyjadřují jistou nedůvěru autora k obsahu propozičního participanta. Zdá se, že propoziční participant těchto predikátů vyjadřuje obsah v úplnosti, tj. nelze vysunout do popředí některého z parti-

cipantů či okolnostních určení participantního predikátu, a proto se jako základního spojovacího prostředku užívá spojky *že*. Je-li základový predikát negovaný, jeho propoziční participant má v dnešní češtině formu SENT (*že* + indikativ / kondicionál). Za předpokladu, že obě formy jsou ekvivalentní, bude třeba vysvětlit užití kondicionálových forem. Kondicionál zde totiž nefunguje na bázi svého invariantního významu (nechápe-li se za obecný význam kondicionálových forem nereálnosti děje), tzn. nevyjadřuje např. podmíněný děj jako v jiných větách s propozičním participantem. Srov.: *Nepředpokládal, že přijde / že by přišel X Nezeptal se ho, zda by přišel* (= kdyby měl čas). Vysvětlení zde patrně umožní pouze diachronní pohled.

Persuasivní predikáty tvoří poměrně vyhraněnou třídu, nicméně vnitřně diferencovanou. Všimneme si opět alespoň dvou skupin:

a) typ Tušit něco

Jde o predikáty *zdát se, připadat, jevit se, mít pocit, tušit, mít dojem* aj. s významem „usuzovat na něco na základě smyslových vjemů“. Propoziční participant těchto predikátorů má formu SENT (*že / jako by / jako kdyby*), přičemž se zdá, že spojovací prostředky *jako by* a *jako kdyby* signalizují navíc srovnání. Srov.: *Zdalo se mu, že někdo klepe / jako by někdo klepal / jako kdyby někdo klepal*.

b) typ Předpokládat něco

Jde o predikáty *domnívat se, připustit, mít za to, myslet, věřit, soudit, počítat, bát se, je pravděpodobné, je možné* aj. Na rozdíl od předcházejícího typu má propoziční participant těchto predikátorů pouze formu SENT (*že*). Srov.: *Eva oprávněně předpokládala, že ještě rostou houby*.

6. Struktury se základovým predikátem „asertorickým“

Tyto predikáty lze popsat komplexem rysů [—VOL] [—DUB] [°KOMP]. Jde o velmi rozsáhlou, vnitřně bohatě diferencovanou skupinu predikátů, jejichž kategoriální rysy se manifestují nejzřetelněji tehdy, má-li propoziční participant formu SENT — vedlejší věta je uvozena spojkou *že*, je-li obsah propozičního participanta vyjadřován v úplnosti, nebo spojovacími prostředky *zda, kdy, kdo, kam* aj., je-li některý z participantů či okolnostních určení participantního predikátu sdělován adresátovi nekonkrétně. Srov.: *Tomáš mu řekl, že Pavel píše básně / kdo píše básně*.

Jako asertorické predikáty fungují predikáty různých sémantických skupin. Upozorníme na několik typů, výrazně se lišících též na rovině výrazové.

a) typ Říkat někomu něco

Jde o trojintenční predikáty s obecným významem „předávat někomu informaci“. Hlásí se sem predikáty *sdělit, ohlásit, oznámit, upozornit, zvěstovat, napsat, vzkázat, šeptat* aj. Vedle struktur s intencně modalitním postojem imperativním a optativním (viz str.181) bude třeba věnovat pozornost také strukturám, v nichž má zá-

kladový predikátor futurální orientaci (typu *Tomáš mi řekne, kdo píše básně*). Zde jde podle našeho názoru o skutečné asertorické predikáty, avšak objektem informace není již událost sama, nýbrž do popředí vystupuje některý z participantů či okolnostních určení participantního predikátu, který není znám mluvčímu (ale může být znám autorovi).

b) typ Zjistit něco

Jde o dvojitěné predikáty s významem „získat, vlastnit informaci“, které jsou lexikálně realizovány vesměs dokonavými predikátory *zpozorovat, vzpomenout si, uvědomit si, rozpoznat, dovědět se, vypátrat* atd. Např.: *Tomáš zjistil, že dveře otevřel Pavel | kdo otevřel dveře*.

Má-li ovšem celá výpověď status imperativní nebo optativní, bylo by možné chápat základové predikáty za realizaci otázkového predikátu, implikujícího propoziční participant s formou SENT (*zda, kdy, kdo ...*). Např.: *Zjisti, kdo otevřel dveře*.

c) typ Pyšnit se něčím

Specifickým rysem výpovědi se základovým predikátem tohoto typu je jistá relace mezi levointenčními participanty základového a participantního predikátu. Jde o predikáty *pyšnit se, chlubit se, chvástat se, vychloubat se, honosit se* aj. Např.: *Určitě se bude chlubit, že vyhrál ve sportce | kolik vyhrál ve sportce*.

d) typ Líbit se někomu něco

Tyto predikáty s významem hodnocení jsou realizovány predikátory *imponovat, vyhovovat, hodit se, hnusit se, ušarovat, vadit, děsit se* aj. Vedle základní spojky *že* může mít vedlejší věta také jiné spojovací prostředky (*když, jak, kolik, co* atd.), signalizující různé odstíny hodnocení. M. Grepl¹⁰ vyslovil názor, že užití spojky *když* je příznakovou formou tam, kde jde o událost časově neaktuální. Např.: *Líbí se mu, že píšeš | když píšeš*. Spojovací prostředky *kolik, co* aj. signalizují naopak velkou míru děje nebo velké množství, na které se hodnocení vztahuje. Např.: *Překvapilo mě, že musel žádost třikrát opakovat | kolikrát musel žádost opakovat*.

Závěrem bychom chtěli podotknout, že předkládaná klasifikace je pouhým fragmentem, ve kterém mohlo být vzhledem k daným možnostem více naznačeno než explicitně formulováno. Pokud navíc tato pozorování mohou přispět k poznávání vztahů syntaxe, sémantiky a pragmatiky, bylo by to víc, než jsme zamýšleli.

¹⁰ M. Grepl, op. cit., str. 258.

ZUR FRAGE DER KLASSIFIZIERUNG DER SATZSTRUKTUREN MIT DEM PROPOSITIONSPARTIZIPANTEN

Der Autor dieses Aufsatzes versucht, die Möglichkeiten der Interpretation eines Typs des Satzgefüges in der semantisch orientierten Syntaxbeschreibung anzudeuten. Dabei knüpft er an das Projekt einer theoretischen Konzeption der tschechischen Grammatik (deutsche Version in der Zeitschrift für Slawistik XX, 1975, S. 614–630) an. Das Satzgefüge mit dem Inhaltssatz wird als eine Satzstruktur verstanden, deren Prädikat als einer seiner Partizipanten eine andere Proposition impliziert. Da diese Aussagen oft das Referieren über verschiedene Einstellungen (attitudes) des ursprünglichen Sprechers zur Proposition wiedergeben, versucht man sie mit Hilfe der bereits im Rahmen der „internen Pragmatik“ bekannten Merkmale zu klassifizieren. Es werden gleichzeitig solche formale Mittel gesucht, die imstande sind, die einzelnen semantischen Typen zu objektivisieren.